

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, I-III, tür.yer., ayrıca bk. neşreden giriş, s. VII-XIII; Sâlim, *Tezkiretû's-Şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 442-443; *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraflâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 177; Flügel, *Handschriften*, II, 396-397; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, s. 331-335; *Sicill-i Osmânî*, III, 183; *Osmanlı Müellifleri*, III, 74; TCYK, s. 743-747; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 389-391; a.mlf., *Arapça Yazmalar*, III, 579; Ağah Sirri Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, I, 360-363; H. G. Majer, *Vorstudien zur Geschichte der İlmîye im Osmanischen Reich I. Zu Usâkizade, seiner Familie und seinem Zeyl-i Şakayık*, München 1978; a.mlf., "Uşşâkî-zâde", *IA*, XIII, 77-80; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1983, I, 380; II, 675, 698, 788; Babinger (Üçok), s. 292-294; Ali Uğur, *The Ottoman 'Ulemâ in the Mid-17 th Century: An Analysis of the Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhî Ef.*, Berlin 1986; Abdülkadir Özcan, "Şeyhî'nin Vekâyiü'l-fudalâ'sının Bilim Tarihi Bakımından Önemi ve Değeri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri* (haz. Hidayet Yavuz Nuhoglu), İstanbul 2001, s. 117-132; Ali Canib, "Vekâyiü'l-fudalâ", *HM*, III/75 (1928), s. 2-3; Behcet Gönül, "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şakâik al-Nu'maniye Tercüme ve Zeyilleri", *TM*, VII-VIII/2 (1945), s. 166-167.



ABDÜLKADİR ÖZCAN

ŞEYHİYYE

(الشيخية)

Ahmed el-Ahsâî'nin

(ö. 1241/1826)

düşünceleri etrafında teşekkül eden,
sonraları Keşfiyye olarak da anılan
İmâmî-İsnâaşeriyye temelli
dinî-kelâmî ekol.

XIX. yüzyıldan itibaren özellikle İran ve Irak'ta etkili bir grup haline gelen Şeyhiyye, kurucusunun ve sonraki liderlerinin din-den uzaklaşmış kişiler diye suçlanması ve İsnâaşeriyye dışına itilmesi sebebiyle düşüncelerini Usûliyye Şîası'yla uzlaştırmaya çalışmış ve zaman içinde kendini ayrı bir fırkadan ziyade Şîa içinde bir düşünce ekolü olarak benimsetmeyi kısmen başarmıştır. Şeyhiyye'nin kurucusunun Şeyh Ahmed el-Ahsâî olduğu kabul edilir. Bazı Şîî müellifleri tarafından "tercümânü'l-hükemâi'l-müteellihin, lisânü'l-urefâ ve'l-mutekellimîn, gurerü'd-dehr ve feylesüfû'l-asr" gibi abartılı unvanlarla anılan Ahsâî (meselâ bk. Hânsârî, I, 88-89) bir grup müellifçe de Endonezya taraflarından gönderilmiş Batı asıllı bir kişi diye belirtilir (meselâ bk. Muhsin Abdülhamîd, s. 49). Kırk yaşına kadar Ahsâ'da kalan, daha sonra Kerbelâ ve Necef'teki medreselerde öğrenim görerek müctehid pâyesini elde eden, bu arada te-

osofik metinler, tıp, nücum, harf, sayı ve tılsımlarla ilgili çalışmalar yapan, bilhassa imamlar hakkında birtakım rüya, müşahede ve tecrübelerini ortaya koyan Ahsâî, imamlardan Kur'an ve hadisleri yorumlama konusunda yetki aldığını belirterek asıl bilgi kaynaklarının sezgi ve ilham (keşf) olduğunu söylemiştir (Hüseyin Ali Mahfûz, s. 9-24). Ahsâî Kazvin'de bulunduğu sırada mi'râcın, ayrıca vuku bulacak haşrin cismaniliğini reddetmesi ve ilâhî fiillerin imamlara tefvîz edildiği konusundaki düşüncelerinde İsnâaşeriyye'nin görüşlerine muhalefet etmesi yüzünden küfürle itham edilmiştir. Ömrünün sonuna doğru hacca gitmek üzere yola çıkmış ve Medine yakınlarında vefat ederek Cennetü'l-bakî'da defnedilmiştir (bk. AHSÂİ). Şeyhiyye, Şîa'nın dinî doktrin ve usulü konularında farklı düşünceler ileri sürenlerin oluşturduğu bir ekoldür. Bu düşüncelerin tahlili neticesinde Şeyhiyye'nin, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin nazârî tasavvuf anlayışı yanında Sühreverdi'nin İşrâkî teosofisinden yararlanan İsfahan kökenli hikmet-i ilâhî ekolünün gelişmiş şekli olduğu ortaya çıkar.

Ulûhiyyet. Allah hay, kadîm, bâkî ve âlîmdir. O'nun biri zâtî, diğeri muhdes olmak üzere iki tür ilmi mevcut olup zâtî ilmi zattan ayrılmaz, muhdes ilmi ise yaratılmışlar arasında icra ettiği hususların bilgisidir. Zâtî ve muhdes ayrımı Allah'ın bütün sıfatları için uygulanabilir. Buna göre ilâhî sıfatlar biri kadîm, diğeri muhdes şeklinde ikiye ayrılır. Bir şeyin bilinebilmesi için bilenle bilinen arasında benzerliğin olması şarttır. Allah ile insan arasında benzerlik bulunmadığından insanın O'nun zâtını bilmesi mümkün değildir. Şu halde Allah dünyada da âhirette de gözle görülemez. İrade ve kelâm zâtî değil fiilî sıfatlardandır ve hâdistir. Âlemin meydana gelişinin sebebi ilâhî iradenin taallukudur. Bu düşüncenin sonucu olarak Şeyhiyye'nin, sûfilerin vahdet-i vücûd ve Allah ile mistik birleşme (ittihad) telakkilerini reddettiği anlaşılmaktadır.

Nübüvvet. İnsanlar Allah'ın emir, yasak ve tavsiye şeklindeki tebliğlerini doğrudan alma imkânına sahip olmadıkları için Cenâb-ı Hak vahyini seçtiği elçiler vasıtasıyla bildirir. Fertlerin ve toplumların ihtiyacını karşılamak üzere peygamber gönderilmesi gereklidir. Hz. Muhammed son peygamberdir. Peygamber fizikî görünüm ve ahlâk açısından en mükemmel kişidir, hayatı boyunca her türlü gûnahtan korunmuş, ulaşılması mümkün olanın ötesinde kabiliyet ve sıfatlarla donatılmıştır. Bu ümetin peygamberi bütün insanlığa gön-

derilmiştir. İsrâ ve mi'râc cismanî değildir ve Hz. Muhammed'in misal âlemindeki varlığıyla cereyan etmiştir.

İmâmet. Peygamber'den sonra onun yerine geçecek, adına icraatta bulunacak ve getirdiği nizamı koruyacak bir halefinin bulunması gereklidir. Vasî denilen bu kişi peygamberlerin sıfatlarına sahip olup Allah ve Peygamber tarafından tayin edilir, ona itaat Allah'a ve resulüne itaat demektir. Allah'ın iradesinden ortaya çıkan ilk nur nûr-ı Muhammedî'dir; bundan imamların nuru, imamların nurundan müminlerin nuru zuhur etmiştir. Dolayısıyla imamlar yaratılışın vasıtaları, aletleri ve nihai gayesidir. Onlar mârifetullahı vasıta olmalarının yanı sıra ilâhî lutfun insanlara ulaşması hususunda da aracılık ederler. Şeyhiyye'nin bu düşüncesi İsnâaşeriyye Şîası tarafından tepkiyle karşılanmış, Allah'a ait fiillerin başkasına izâfe edilmesi (tefvîz) biçiminde değerlendirilmiştir. Bu zümre, imamların kabirlerini ziyaret ederken başları hizasında değil ayak uçlarında durup dua ettiklerinden "Püşt-serî", İsnâaşerîler ise imamların başucunda durdukları için "Bâlâ-serî" diye anılmıştır.

Âhiret. Fizikî âlemlerle ruhanî âlem arasında bir misal âlemi vardır. Bu âlem, bir anlamda berzah âlemiyle aynı olup Ahsâî tarafından Süryânice'den alındığı ileri sürülen Hûrkalyâ / Huvarkalyâ kelimesiyle ifade edilir. Fizikî âlemde bulunan her şeyin Hûrkalyâ âleminde bir karşılığı mevcuttur. Bu sebeple bütün insanlar biri fizikî âlemde, diğeri Hûrkalyâ'da olmak üzere iki varlığa sahiptir. 260 (874) yılında gaybete giren ve halen yaşamakta olan on ikinci imam Muhammed Mehdî el-Muntazar'ın bulunduğu Câbülsâ (Câbülkâ) bel-deleri Hûrkalyâ âleminde yer almaktadır. Cennet ve cehennem de Hûrkalyâ âleminde ortaya çıkacak iyilik ve kötülük tarzındaki ferdi hayat şeklinde anlaşılmalıdır. Bu düşünceler de Şeyhiyye ile İsnâaşeriyye arasında büyük ihtilâflara yol açmıştır.

Dördüncü Rükün (er-rüknu'r-râbi'). Şeyhiyye'nin kurucusundan ziyade halefleri tarafından geliştirilen bu esasa göre tevhid, nübüvvet, imâmet, adl ve meâddan oluşan İsnâaşeriyye'nin beş esası adl tevhide, meâd da nübüvvet'e dahil edilerek üçe indirilmiş, bunlara Kâzım Reştî ve Muhammed Kerîm Han Kirmânî zamanında dördüncü rükün eklenmiştir. Bu da Hûrkalyâ'da bulunan imamla fizikî âlemdeki insanlar arasında aracılık yapan bir kâmil Şîî'nin mevcut olduğu inancıdır. Gâib imâmın iradesi onun bu aracıya verdiği tâlimatla yerine getirilir. Nücebâ ve nükabâ

silsilesinin başında olan bu kişi imamın bilgisi ve otoritesi dahilinde faaliyet gösterir. Rûkn-i râbî' ifadesi kâmil bir Şîi için kullanıldığı gibi bazan bir hiyerarşiyi belirtmektedir. Şeyhiler rûkn-i râbî' yahut bab olarak öncelikle Ahsâî'yi, ondan sonra Reştî'yi tanımaktadır. Doktrinin zaman içinde gelişmesi ve Şeyhîler'in Şîa ile daha az ihtilâfa düşme gayretleriyle rûkn-i râbî' tabiri ulemâ topluluğu için kullanılmaya başlanmış ve bu mânada "nâibü'l-âm" kavramıyla eş anlamlı hale gelmiştir.

Keşfe Dayanan Bilgi. Şeyhiyye mensupları keşf veya sezgiye dayanan bilginin imamların doğrudan bildirmesi ve onların tâlimatıyla elde edilebileceğini söyler. Bunu desteklemek amacıyla şöyle bir rüya nakledilir: Ahsâî bir gece rüyasında Hz. Hasan'ı görmüş, Hasan ağzını onun ağzının üzerine koymuş, tükürüğünü tattığında bunun baldan daha tatlı, miskten daha güzel kokulu olduğunu hissetmiş, uyanınca kendisinin ilâhî mârifet nuruyla kuşatılmış ve Allah'ın lutuf ve inâyetiyle bütün ilimleri öğrenmiş bulunduğunu farketmiştir (Hüseyn Ali Mahfûz, s. 17). İsnâaşeriyye âlimlerinin bilgi teorisiyle bağdaşmayan bu düşünce, ictihad yöntemini ve diğer akfî metotları uygulamak suretiyle elde edilen bilgileri ortadan kaldırdığı için buna karşı mücadeleyle girilmiştir. Kurucusunun keşfe dayanan bilgiyi benimsemesi dolayısıyla Şeyhiyye daha sonra Keşfiyye olarak da anılmış ve Kâzım Reştî zamanında daha çok bu isimle tanınmıştır. Gâib imamın gaybeti üzerinden yaklaşık 1000 yıl geçtiğinden o günkü Şîi çevrelerinde hâkim olan milenyum inancı ve mehdînin zuhuru düşüncesi Reştî'de de görülmektedir. Reştî sadece zuhuru müjdelemekle kalmamış, geleceği vaad edilen kişinin meclisinde bulunduğunu, kendisinin ölümünden sonra onun zuhur edeceğini belirterek müstakbel kâmil Şîi'nin özelliklerini ortaya koymuştur. Bu durum, Bâbîlik fırkasının kurucusu Mirza Ali Muhammed Şîrâzî'nin bab olarak ortaya çıkması için gerekli zemini hazırlayacaktır.

Kâzım Reştî halef tayin etmemiş, ölümünün ardından Bâbîliğe yönelenler dışında kalan mensupları Kerbelâ'da, Tebriz'de, Kirman'da olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Kerbelâ'da Mirza Hasan Gevher'e (Molla Muhammed Hasan Karacadâğî) tâbi olanlar Şeyhiyye içinde önemli bir nüfuz kazanmıştır. Bu grubun ileri gelenlerinden biri Mirza Muhammed Hüseyin Muhîr Kirmânî, diğeri 1878'de öldürülen Ahmed b. Seyyid Kâzım'dır. Grubun liderliği daha sonra Molla Muhammed Bâ-

kır Üskûlî'ye ve ardından oğlu Mirza Mûsâ'ya geçmiş, cemaatin liderliği günümüzde Küveyt'te yaşayan Ali el-Hâirî'ye intikal etmiştir. Bu gruba bağlı Şeyhiler Üskûlîler diye anılmaktadır. Tebriz Şeyhîleri, aykırı görüşlerini bertaraf ederek Usûliyye'ye mensup olduklarını belirtmelerine rağmen İsnâaşeriyye'nin düşmanlığından kurtulamamış, XIX. yüzyılın ortalarında Tebriz'de Şeyhîler'e karşı ortaya çıkan hareketler yüzünden Şeyhî ve İsnâaşerî bölgeleri birbirinden ayrılmıştır. Tebriz'de Şeyhiyye'nin liderliğini Hüccetü'lislâm ve Sikatü'lislâm aileleri üstlenmiştir. Başlangıçta cemaate hâkim olan Hüccetü'lislâm ailesinin başkanı, Hüccetü'lislâm Camii'nde imamlık görevini yürüten ve Azerbaycan bölgesinin dinî lideri olan Molla Muhammed Mâmekânî'dir (ö. 1852). Ardından kendisine halef olan üç oğlu Muhammed Hüseyin, Muhammed Taki ve Mirza İsmâil ile torunu Mirza Ebû'l-Kâsım, Hüccetü'lislâm unvanıyla adı geçen camide imamlık yapmış, Ebû'l-Kâsım'ın ölümüyle ailenin varlığı sona ermiştir. Sikatü'lislâm ailesinin lideri olan Hacı Mirza Şefî' (ö. 1884), Muhammed Mâmekânî gibi Şeyh Ahmed ve Kâzım Reştî'nin öğrencisidir. Kendisinden sonra oğlu Şeyh Mûsâ ve torunu Mirza Ali, Sikatü'lislâm unvanıyla Tebriz'de liderliği yürütmüştür. Mirza Ali zamanında Sikatü'lislâm ailesi Hüccetü'lislâm ailesinin nüfuzunu ortadan kaldırarak Tebriz'deki Şeyhîler'in çoğuna hâkim olmuştur. Mirza Ali, 1912 yılında Tebriz'in Ruslar tarafından işgali sırasında gösterdiği direniş neticesinde idam edilmesinden dolayı milî kahraman kabul edilmiştir.

Şeyhîler'in en önemli grubu, Kaçar ailesinden Hacı Muhammed Kerim Han Kirmânî'nin (ö. 1871) liderliğindeki cemaattir. Kerim Han, Kirman ve Belûcistan Valisi İbrâhim Han Zahîrüddevle'nin büyük oğlu olup annesi Kaçar Hükûmdarı Nâsirüddin Şah'ın büyük teyzesidir. Çok sayıda eser yazan Kerim Han, Şeyhî öğretisiyle Usûlî düşüncesini uzlaştırmaya çalışmış, usul ve fîrûda geleneksel Şîa'dan farklılıkları olmadığı hususunu ısrarla vurgulamıştır. Ölümünden sonra cemaatin liderliği Serkâr Âgâ unvanıyla anılan aile fertlerine intikal etmiştir. Bir ara Muhammed Kerim Han'ın iki oğlu Hacı Muhammed Rahîm Han ile Hacı Muhammed Han arasında liderlik çekişmesi olmuş, 1878'de Kirman'da yaklaşık bir yıl süren mücadelenin ardından Muhammed Rahîm Han'ın sürgüne gönderilmesiyle mücadele sona ermiştir. Kirman Şeyhîleri içinde en önemli bölünmelerden biri 1901 yılında, liderliğin

verasetle intikaline karşı çıkan ve kendisinin Hacı Muhammed Han'dan daha bilgili olduğunu iddia eden Hacı Mirza Muhammed Bâkır Hemedânî ile ortaya çıkmıştır. Muhammed Bâkır, Hemedân'da otururken Püştserî-Bâlâserî ayaklanması yüzünden Nâin'e göç etmek zorunda kalmıştır. Çoğu Hemedan, Nâin ve İsfahan'da bulunan mensupları Bâkırîler olarak anılır. Muhammed Han'ın mensupları ise Nâtikiler (Nevâtîk) diye bilinmektedir. Hacı Muhammed Han'ın 1906 yılında ölümünün ardından kardeşi Hacı Zeynelâbidîn Han kendisine halef olmuş, oğlu Hacı Ebû'l-Kâsım Han İbrâhimî'nin ardından torunu Abdürrızâ Han İbrâhimî liderliği üstlenmiştir. Abdürrızâ Han'ın İran İslâm Devrimi esnasında 26 Aralık 1979 tarihinde Kirman'da öldürülmesi üzerine ailenin liderliği sona ermiştir. Yeni lider Basra'da ikamet eden Seyyid Ali Mûsevî'dir. Muhammed Kerim Han ve halefleri, Şeyhîlik düşüncesini İsnâaşeriyye'nin prensiplerine yakın bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. 1950'de Âyetullah Burûcirdî'nin temsilcisi Âgâ Muhammed Taki Felsefî'nin Hacı Ebû'l-Kâsım Han İbrâhimî'ye doktrine ilgili olarak sorduğu yirmi beş soruya onun İsnâaşerî düşüncesine uygun cevaplar vermesi üzerine Felsefî bu zümrenin niçin bu isimle anıldığı konusunda hayrete düştüğünü belirtmiştir. Küçük bir azınlık olarak Şîi dünyasında varlığını sürdüren Şeyhîler'in İran'da Tebriz, Kirman, Hürremşehir, Abadan, Tahran, Mervdeşt, Refsencan, Şiraz ve Zünuz'da 200.000 civarında, çoğunluğu Basra'da olmak üzere Irak ve Körfez ülkelinde 300.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Kirman'daki Şeyhîler'in Medrese-i İbrâhîmiyye adında otuz kırk kadar öğrencinin okuduğu bir medreseleri, yaynevleri, Basra'daki Şeyhîler'in de dinî öğrenim veren medreseleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1390/1970, I, 88-94; Hüseyin Ali Mahfûz, *Siretü's-Şeyh Ahmed el-Ahsâî*, Bağdad 1376/1957, s. 9-24; Abdürrezzâk el-Hasenî, *el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâ'îyyûn fi hâzîrihim ve mâzîhim*, Sayda 1969, s. 11-15; M. Nebil Zeren-dî, *Nebil Tarihi* (trc. Minu Derahşan Sabit), Ankara 1973, s. 1-9; A'yanü's-Şî'a, II, 589-595; M. Rizâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-'ulemâ' 'abre'l-'uşûri'l-muhtelif*, Beyrut 1403/1983, s. 40-42; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a: el-Kirâmü'l-berere fi'l-karni's-sâlis*, Meşhed 1404, I, 88-91; Muhsin Abdülhamîd, *Hakikatü'l-Bâbiyye ve'l-Bahâ'îyye*, Beyrut 1405/1985, s. 49; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 225-231; Abdullah Ni'me, *Felâsife-tü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 128-131; Abbas Amanat, *Resurrection and Renewal. The Making of the Babi Movement in Iran: 1844-1850*, Ithaca

1989, s. 48-69; Murtazâ Müderrisî Çihardehî, "Şeyh Ahmed Ahsâî", *Mecelle-yi Yâdigâr*, sy. 4, Tahran 1323, s. 30-47; J. R. I. Cole, "The World as Text: Cosmologies of Shaykh Ahmad al-Ahsâî", *StI*, LXXX (1994), s. 145-163; D. M. MacEoin, "Ahsâî", *EIr*, I, 674-679; a.mlf., "Cosmogony in Shaikhism", a.e., VI, 326-328; a.mlf., "Shaykhîyya", *El²* (Ing.), IX, 403-405; Mehmet Demirci, "Ahsâî", *DİA*, II, 177-178.



MUSTAFA ÖZ

ŞEYHİZÂDE

(ö. 1078/1667)

Osmanlı âlimi.

Babası Gelibolulu Şeyhî Mehmed Efendi'ye nisbetle Şeyhîzâde diye şöret bulmuştur. Şeyhülislâm Hoca Abdurrahim Efendi'nin damadı olduğu için Damad Efendi olarak da bilinir. Dedesinin adı Süleyman'dır. Kardeşi Şeyhîzâde Şerif Mehmed Efendi de ulemâdan olup müderrislik yapmıştır. Şeyhîzâde Abdurrahman uzun süre Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin mülâzemetinde bulundu. 1050 yılının Rebîülâhîrinde (Temmuz 1640) Merdûmiye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Şâban 1052'de (Kasım 1642) Şeyhülislâm Hüseyin Efendi Medresesi, Muharrem 1056'da (Şubat 1646) Kasım Paşa Medresesi müderrisliğine nakledildi. Aynı yılın şâban (eylül) ayında getirildiği Selânik kadılığında Rebîülâhîr 1057'de (Mayıs 1647) azledilerek şevval (kasım) ayında Edirne kadılığına gönderildi. Rebîülâhîr 1058'de (Mayıs 1648) Edirne kadılığında azledildi ve Safer 1061'de (Şubat 1651) Boyabat kazası kendisine arpalık olarak verildi. Şevval 1065'te (Ağustos 1655) İstanbul kadısı oldu. Şâban 1066'da (Haziran 1656) yine azledilip Balıkesir kazası arpalık olarak verildi. Receb 1071'de (Mart 1661) ikinci defa İstanbul kadılığına getirildi. Şevval 1072'de (Mayıs 1662) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Şevval 1073'te (Mayıs 1663) emekli oldu ve kendisine Hezargrad kazası arpalık olarak verildi. Cemâziyelevvel 1076'da (Kasım 1665) ikinci defa Anadolu kazaskerliğine ve Muharrem 1077'de (Temmuz 1666) Rumeli kazaskerliğine getirildi. Aynı yılın şâban ayında azledilerek Tırlova ve Sahrâ kazaları arpalık olarak verildi. Rebîülevvel 1078'de (Ağustos 1667) vefat etti ve Edirnekapi dışındaki Emir Buhârî Tekkesi'nin civarında defnedildi. Mezarının Kemalpaşazâde'nin mezarının yakınlarında bulunduğu belirtilir. Mezar taşında, "Bir gedâ çıktı dedi târihin / Rabbenâ kıl makâmını cennet" tarih beytinin yazılı olduğu kaydedilir. Şeyhîzâde Abdurrahman'ın özellikle fıkıh bilgisi yanın-

da üstün ahlâkıyla tanındığı belirtilir. Malının üçte birini vasiyet ederek Hüseyin Bey Mescidi'ni camiye çevirmiştir.

Şeyhîzâde Abdurrahman'ın *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* adlı meşhur eseri İbrâhim b. Muhammed el-Halebi'ye ait kitabın şerhi olup şârihin lakabına nisbetle *Dâmâd* ismiyle tanınmıştır. Eserin girişinde Şeyhî *Mülteka*'nın muhtelif şerhlerinin yapıldığını, ancak bunlardan bazılarının çok kısa olup anlaşılama-
dığını, bazılarının ise çok uzun olduğunu kaydederek yeterince izahat vermekle birlikte fazla ayrıntıya girmeyen bir şerh kalemeye almayı hedeflediğini belirtir. Geleneksel şerh usulünün takip edildiği eserde Hanevî mezhebine ait görüşlerin yanında zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerine de işaret edilir. I. cildi 14 Zilkade 1070 (22 Temmuz 1660), II. cildi 19 Cemâziyelâhir 1077 (17 Aralık 1666) tarihinde Edirne'de tamamlanmıştır. *Mülteka*'nın en yaygın şerhlerinden olan *Mecma'u'l-enhur* Osmanlı döneminin temel fıkıh metinleri arasında önemli bir yere sahiptir. *Mecelle*'nin hazırlanmasında sıkça başvurulan kaynaklardan olup *Mecelle*'deki 270 maddenin tamamen ve yaklaşık seksen maddenin kısmen *Mülteka* ve *Mecma'u'l-enhur*'dan alındığı belirtilmektedir (Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 337-345; *DİA*, XXXI, 551). Eserin müstakil halde ve Haskefi'nin *ed-Dürü'l-müntekâ* adlı *Mülteka* şerhiyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır (meselâ: I-II, İstanbul 1240, 1241, 1252, 1264, 1273, 1287, 1292, 1300, 1310, 1329; Kahire 1298; nşr. Halil İmrân el-Mansûr, I-IV, Beyrut 1419/1998).

Kaynaklarda bazı eserlerin isim benzerliğinden dolayı Şeyhîzâde Abdurrahman'a nisbet edildiği görülmektedir. Serkis ve Zirikli tarafından kendisine izâfe edilen, sonraki kaynaklarda ve bazı kütüphane kataloglarında bu şekilde kaydedilen (Serkis, II, 1170-1171; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde*, II, 773; *DİA*, XXVIII, 174), Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasındaki ihtilâflı akaid konularının ele alındığı *Nazmü'l-ferâ'id ve cem'u'l-fevâ'id*, Bafra müftüsü Şeyhîzâde Abdurrahim b. Ali el-Amâsî'ye aittir (*Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Özel, s. 132). Bu eserin matbu nüshalarında da (İstanbul 1288; Kahire 1317) müellifin adı Abdurrahim b. Ali Şeyhîzâde diye kaydedilmiştir. Yine Şeyhîzâde Abdurrahman'a nisbet edilen *Şerhu Kaşîdeti'l-Bürde* (Abdullah Muhammed el-Habeşi, I, 465) ve *Hâsiye alâ Envâri't-tenzîl* (a.g.e., I, 330) Şeyhîzâde Muhyiddin Mehmed Kocevî'ye (ö. 950/1543) aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1815; Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyli Şekâik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 335-336; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, I, 118-119, 340-341; *Sicill-i Osmânî*, III, 314; *Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Serkis, *Mu'cem*, II, 1170-1171; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 549; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 332; Şükrü Selim Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi with Special Reference to the Multaka* (doktora tezi, 1981), University of Edinburgh, s. 241-245, 337-345; a.mlf., "Mülteka'l-ebhur", *DİA*, XXXI, 550-551; Ali Uğur, *The Ottoman 'Ulema in the mid-17th Century: an Analysis of the Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhi Ef.*, Berlin 1986, s. 313-314; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 113, 115, 132; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 425-426; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 330, 465; III, 1842-1843; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbul ve Anâtili* (haz. Ali Rıza Karabulut), [basık yeri ve tarihi yok], II, 773; Yusuf Şevki Yavuz, "Mâtürîdiyye", *DİA*, XXVIII, 174.



TAHSİN ÖZCAN

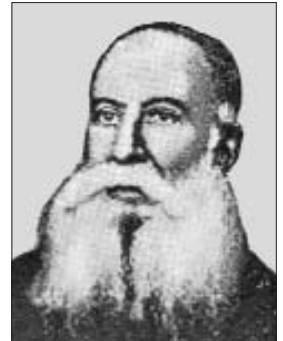
ŞEYHO, Luvîs

(لويس شيخو)

Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesih
b. Ya'kûb Şeyho el-Yesûfî
(1859-1927)

Arap edebiyatına dair
çalışmalarıyla tanınan
Cizvit papazı.

5 Şubat 1859'da Mardin'de doğdu. Papaz olduktan sonra Luvîs Şeyho (Louis Cheikho) diye tanındı. Dokuz yaşlarında iken Beyrut'a giderek büyük kardeşiyle birlikte öğrenim gördü. 1874'te Katolikliğin bir kolu olan Cizvit mezhebine girdi. Bu mezhebin Beyrut yakınlarındaki Gazîr'de bulunan mekteplerinde okudu. Daha sonra ruhbanlık tahsilini ilerletmek için Avrupa'ya gidip dört yıl Fransa'da kaldı. Burada Arapça, Fransızca, Latince ve Yunanca öğrendi. Lübnan'a dönünce Beyrut'taki Cizvit ortaokulunda ders verdi, Saint Joseph Üniversitesi'nde ilmi çalışmalar yaptı. İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya gibi ül-



Luvîs Şeyho